

Írta: Molnár László

EGYÉVES A TÖRVÉNY

A gyermekvédelmi rendszer egészének átalakításáról szerzett tapasztalataink még rendezetlenek, feldolgozatlanok és korántsem teljes körűek. Talán jobb lenne még halogatni az írást, de az egy éves évfordulón különös volna a hallgatás. Azért is nehéz a véleményalkotás, mert az 1997. évi XXXI. törvény nem reformtörvény, hanem radikálisan újat hozó törvény, amely egyaránt érintette az alapellátást, a hatósági munkát és a szakellátást. A rendszer minden pontját egyidejűleg kell figyelnünk. Az egyes szakmai normák bevezetéséről, a felülvizsgálatokról, az intézményrendszer átalakításáról más-más határidőkkel rendelkezett a jogszabályalkotó, ezért csak „részidős eredményeink” vannak, s azok is jószerivel mennyiségi mutatók. Igyekszem objektív lenni, de mondán dómat, tudom, nem alapozhatom elemzésekre, mert ilyenek még nem készültek.

Eltérő az önkormányzatok viszonya a törvényhez, s bár mindenki az anyagi források szűkösségéről beszél, nem igazán látszik igazolhatónak, miszerint ott tartanak előbbre, ahol jobbak az anyagi kondíciók. Megyei és települési önkormányzatoknál egyaránt igaznak tűnik, hogy a képviselőtestületek és a helyi szakmai lobby szemlélete mennyire meghatározó abban például, hogy a határidők lejárta előtt rohammunkában hoznak létre gyermekjóléti szolgálatokat, vagy szerveznek át gyermekotthonokat, általános iskola- és diákotthonokat, pusztán formailag eleget téve a jogszabályi kötelezettségnek, vagy a törvény szellemét szem előtt tartva a szolgáltatást használókra, a családok, a gyermekek szükségleteire szabják a tennivalókat. Mindannyian emlékszünk, amikor két megyében is főszármolták a hivatásos nevelőszülői rendszert takarékosági okokból. Az egyik esetben nem sokkal a törvény elfogadása előtt, s épp ezért volt irritáló. A másik esetben már elfogadott törvényünk volt, amely kifejezetten a nevelőszülői nevelést részesíti előnyben. Mit is jelent az utóbbi eset? Azt, hogy a törvény szellemének súlyos megsértése nem minősül jogszabálysértésnek.

Figyelmünk a törvény pilléreire összpontosul. Nevezetesen a gyermekjóléti szolgáltatásokra és a megelőzést szolgáló valamennyi alapellátásra. Ezek hatékonyságán és hatásosságán áll, vagy bukik minden. A helyi társadalom is ezen méri a törvény erejét. Ettől függ, hogy a gyámhivataloknak mennyi munkájuk lesz, és hány gyermek kerül a szakellátásba. Biztató, hogy csökkenni látszik a beutalások száma. Ehhez képest csak másodlagos az az egyébként jelentős kérdés, hogy vajon szakmailag mennyire függetlenek a gyámhivatalok, amikor például munkáltatójuk, azaz a jegyző átmeneti nevelésbe vételi javaslatának megalapozottságát mérlegelik. (Nem is tudom, mit kell gondolnunk arról a bélyegzőlenyomatról, amelyen ez áll: ...kerület Önkormányzatának Gyámhivatala.)

Sarkalatos kérdés, de még korainak látszik a véleményformálás, a gyámság „újraosztásának” előnyeiről és hátrányairól. Ezért pusztán jelzés értékű az az észrevételem, hogy zavaróan hat, ha az ország egyik legnagyobb gyermekintézményének a vezetője neve alá azt írja: intézeti gyám. (Félreértés ne essék, nem GYIVI – re vagy új keletű nevén szakszolgálatra kell gondolni.) Nem volna korrekt az a megállapítás, hogy a gyámhivatalok nem mérlegelnek kellő körültekintéssel, amikor gyámot rendelnek. Valójában arról van szó, ha egy megyében a fejlesztések elmaradnak a szükségletek mögött, és ezért nincsenek a gyámságra felkészült gyermekotthonok és hivatásos gyámok, akkor könnyen előfordul, hogy a szakszolgálatok vezetői a felülvizsgálatok lezárulásáig ugyan intézeti gyámok maradnak, de egyben hivatásos gyámnak is rendelik őket, ami megítélésem szerint igen távol áll a

törvényalkotó szándékától. Egy másik megyében vagy éppen a fővárosban ez nem jellemző, sőt jó az együttműködés, a kölcsönös tájékoztatás a gyámhivatalok és a szakszolgálatok között, és van tervezés, fokozatos fejlesztés az önkormányzatok részéről.

Néhány éve egy gyermekotthon beszámolóján a következő, szokatlan kérdést tettem fel: „milyen szakmai program szerint dolgoznak?” Kollégáim ötletes feszültségoldással próbálták ellensúlyozni arrogáns kérdésemet, amelyre azt a választ kaptam, hogy végtelen gyermekszeretettel végzik munkájukat, különben pedig „a mindenkori gyermekanyagtól függ, hogy mit tudunk velük kezdeni.”

Ha valaki várta a szakmai (pedagógiai) program előírását, akkor én kiváltképpen. A működési feltételekről szóló jogszabály – egyébként érthető módon – nem tehet különbséget fontos és kevésbé fontos feltételek között. A való életben jelentős a hangsúlyeltolódás a szakmai programok hátrányára. A közigazgatási hivatalok folyamatosan hiánypótlásra szólítják föl az intézményeket. Heveny módon szerzi be mindenki a tűzoltó hatósági és használatbavételi engedélyeket, ugyanakkor igen eltérő színvonalú szakmai programot produkál. Ezt is, azt is be kell csatolni. A nivelláció szembetűnő.

Vajon hogyan történik majd a szakmai programok elbírálása? Előfordul – e, hogy tartalmi és nem formai okokból minősül majd egy program elfogadhatatlannak? (A közoktatásban a programok szakértésének jól bevált módját alkalmazzák.) Azt gondolom, hogy a gyermekotthonok és a nevelőszülői hálózat programjait mindenkinek ismernie kell(ene), akik javaslatot tesznek vagy döntenek a gyermekek elhelyezéséről. Kellő nyilvánosságot kell kapniuk a programoknak, népszerűsített változatban a szülőknek és a gyermekeknek is módot kell adni megismerésükre. A felülvizsgálatok lendületesen haladnak és minden jel szerint 1999 novemberéig befejeződnek. Merő felületesség lenne azonban megelőlegezni az eredményt, azt, amit mindannyian szeretnénk, hogy mind több gyermek kerülhessen vissza vérszerinti családjába.

Változatos képet mutat, miként tudatosul a gyermekjóléti szolgálatokban, hogy a jövőben ők lesznek az eset gazdái. Egyelőre az látható, hogy a családsegítő tapasztalattal sokkal könnyebb, mondhatni magától értetődő az esetátvétel. Ahol mód és lehetőség, pénz és szakmai igényesség szerencsésen párosul a szakszolgálatoknál, ott a szociális munka szabályai szerint team-munkában készül a javaslat a gyámhivataloknak, és a team-ülések hatékonyságát facilitátor hivatott elősegíteni. Ahol erre nincs forrás és/vagy szakmai eltökéltség, ott aktából történik a felülvizsgálat, akárcsak 1986-ban. Kár, hogy a jogszabály csak az 1997. november 1. utáni beutalásoknál követeli meg a teljeskörű szakszerűséget. A törvény szelleme ennél többet sugall! Írott betűje viszont lehetővé teszi, hogy akár 150 gyermeknek is gyámja lehet a gyermekotthon igazgatója, mert a 40 fős korlát csak az újonnan létrehozott vagy a már átalakult gyermekotthonokra vonatkozik. Lám, gondolt erre valaki? Vajon lesz – e 20, 30 fős gyermekotthon az átalakulást követően, vagy elfelejtettük, hogy a 40 fő a felső határt jelenti csupán? És hol hozzák majd létre az első speciális gyermekotthont az országban, remélhetően 2002 előtt? Persze lakásotthoni kontingensben mérve kettő – három is szükséges volna megyénként. Az is lehet, hogy a különleges feltételeket és szakértelmet igénylő ellátást mégsem lokálisan, hanem országosan, de legalábbis regionálisan kellene létrehozni. És van – e kellő támpontunk ahhoz, hogy milyen szakmai feltételekkel kell működtetni egy speciális otthont? Miként biztosíthatók a valamennyi gyermeket megillető alkotmányos és gyermeki jogok azon szakellátásba utaltak számára is, akik HIV-pozitív diagnózisúak, ön- és közveszélyesek drogfüggőség, diagnosztizált pszichiátriai állapotuk következtében? Ha kezelésük, gondozásuk – nem ritkán környezetük, kortársaik védelme – személyes szabadságuk időleges korlátozását teszi szükségessé, ki jogosult ennek mértékét és módját meghatározni és milyen kontroll

feltételek mellett? Jogszerű és egyben szakszerű válaszunk ezekre a kihívásokra gyakorlatilag nincs. Mondhatjuk-e azt, hogy ezek a különleges gondoskodást igénylő esetek csekély (?) számuk miatt nem a gyermekvédelem égető kérdései – miközben néha meghal egy gyermek?

Lássuk be: a súlyos kérdésekre nem tudtuk ráirányítani a (szakmai) közvélemény figyelmét, pedig a médiákat is számtalanszor igénybe vettük. A nemrégiben lezárult ombudsmani vizsgálat talán segít, mert látható, hogy kitüntetett közfigyelem kíséri.

Lassú és nemkülönben zökkenőkkel terhes a volt csecsemőotthonok és az általános iskola- és diákotthonok érintett körének átalakulása. Sok helyen még várat magára ezen intézményeknek a gyermekotthonokkal egységes irányítás alá vonása, pedig az egészségügy vagy az oktatás más, a szociális szférától jelentősen eltérő ágazati logikája, szakmai érdekeltsége komoly hátráltató tényező.

Tudjuk, hogy nem minősíthető „majdnem tökéletesnek” a törvény, mert ilyen törvény nem lehetséges. Azonban bosszantó, ha elsősorban pénzügyi okok miatt – nem a jogszabály előkészítő koncepcionális hibájából – kerülnek homokszemek, néha kavicsok a gépezetbe. Például a nevelőszülők képzése, amely töretlen lelkesedéssel folyik országszerte, ha átmenetileg is, de aszinkronba került a nevelőszülői hálózat fejlesztésével, akadályozva az új kihelyezéseket. Óhatatlanul felmerül az emberben, hogy mennyire segítené a törvény realizálását, szellemiségének átadását, az állampolgárok tájékoztatását, a társadalom érzékenyítését a gyermekvédelem kérdései iránt, ha propagandájára legalább annyi pénz jutna, amennyit egy kozmetikai cég tud áldozni egy fogkrém bevezetésére.

A törvényi változások nyomán jelentős szakember-vándorlás indult el az intézmények között. Ez természetes folyamat és a szakmát dicséri, hogy valódi pályaelhagyó alig akad, és az igazán jók között nincs is. És jönnek a fiatalok, akik már képzett szociális munkások, lelkesek és lendületesek. Ők „csak” a hatályos jogszabályokat ismerik, nincsenek rossz beidegződéseik, igaz: élet- és munkatapasztalatuk is kevés, de diplomájukban nem találunk záradékot, hogy bizonyos munkakörök betöltésére nem alkalmasak.

A kritikus hangvételek között nyilván különbség tehető aszerint, hogy a törvényt támogató vagy destruktív szándék vezeti a megnyilatkozót. Bizonyosak lehetünk, hogy a törvény szellemével azonosulók, a megvalósításon fáradozók tábora a nagyobb és erősebb. A törvény egy éves évfordulóján őket igyekeztem képviselni.